

УДК 658.1

Докієнко Л. М.,*кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри фінансів та банківської справи;***Кочетков В. М.,***доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та банківської справи, декан фінансово-економічного факультету;***Литвинов Г. С.,***доктор фізико-математичних наук, професор кафедри фінансів та банківської справи Міжнародного університету фінансів*

ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядаються чинники, що впливають на рівень фінансової стійкості підприємств торгівлі, їхнє групування, механізм дії та розробляється єдина класифікація.

Ключові слова: *фінансова стійкість, підприємство, фінансові ресурси, торгівля, зовнішні фактори, попит, пропозиція.*

The article is devoted to considering of indicators of financial stability of the trade enterprises, their grouping, mechanism of action and working out of unitary classification.

Key words: *financial stability, enterprise, financial resources, trade, external factors, demand, supply.*

Постановка проблеми. Умовою життєздатності будь-якого підприємства та основою його розвитку є забезпечення фінансової стійкості як у поточному, так і в перспективних періодах, яка являє собою головний компонент загальної стійкості підприємства, є об'єктом фінансового управління господарською діяльністю та характеризує такий стан фінансових ресурсів, їх формування і розподіл, що забезпечує розвиток підприємства при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику. На фінансову стійкість підприємств торгівлі України впливають у різні проміжки часу різноманітні фінансово-економічні чинники, які необхідно врахувати при прийнятті будь-яких фінансових рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі теоретичні та методичні аспекти управління фінансовою стійкістю під-

приємства розглядаються в наукових працях провідних науковців України: І. О. Бланка, В. В. Вітлінського, А. Е. Воронкової, І. В. Дем'яненко, Л. О. Лігоненко, Л. Риманової, Н. М. Ушакової, Ю. Ярошенка та інших, зарубіжних фахівців: М. С. Абрютіної, В. Г. Артеменка, М. В. Белендира, І. Т. Балабанова, Ван Хорна, Л. Т. Гіляровської, О. В. Єфімової, В. В. Ковальова, М. Н. Крейніної, В. М. Родіонової, О. С. Стоянової, К. Уолша, А. Д. Шеремета та інших, тоді як практичні аспекти управління фінансовою стійкістю підприємств торгівлі майже не розглядаються. Відповідно, актуальність наукової статті є незаперечною.

Мета і завдання дослідження. У цій статті досліджуються основні чинники, що визначають фінансову стійкість підприємств торгівлі; уточнюється їхня класифікація та розкривається механізм дії кожного з факторів на фінансову стійкість підприємств.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до даних офіційного інтернет-сайту ДКЦПФР та проведеного анкетування торговельних підприємств м. Києва, можна окреслити такі чинники, які найбільшою мірою впливали на їхню діяльність протягом останніх років [5,6] (табл.1).

Таблиця 1
Основні фактори, що впливають на діяльність підприємств торгівлі м. Києва

Групи чинників	Основні чинники	Ступінь впливу на діяльність підприємства		
		Незначний	Середній	Значний
Універсаги				
Соціальні	Низька платоспроможність населення			+
Фінансово-економічні	1. Зміна облікової політики, зміна податкового законодавства.			+
	2. Недостатність оборотних коштів.			+
	3. Нестабільність курсу національної валюти.			+
Виробничо-технологічні	Відсутність сучасного обладнання. Малорозгорнуті системи маркетингу та менеджменту.	+	+	

Політичні	1. Нестабільність податкової системи. 2. Негнучка податкова політика.		+	+
Універсами				
Соціальні	Низька платоспроможність населення. Зниження попиту на товари.			+
Фінансово-економічні	1. Високі ставки відсотків за користування кредитами. 2. Відсутність оборотних коштів. 3. Нестабільність курсу іноземних валют. 4. Обмеження торговельних надбавок.		+	+
Виробничо-технологічні	1. Значні витрати на підтримання основних засобів (особливо будівлі універсаму) у відповідному технічному стані. 2. Необхідність модернізації та оновлення основних засобів.		+	+
Політичні	Недосконала система законів щодо підприємницької діяльності, особливо податкового законодавства.			+
Підприємства, що реалізують продовольчі товари				
Соціальні	Зниження життєвого рівня та купівельної спроможності населення.			+
Політичні	1. Нестабільність податкової системи. 2. Негнучка податкова політика.		+	+
Екологічні	Зниження попиту на продукти харчування, які виготовляються в місцях екологічного забруднення.		+	
Підприємства, що реалізують продовольчі та промислові товари народного споживання				
Соціальні	Низька платоспроможність покупців.		+	
Виробничо-технологічні	Реконструкція приміщень підприємства, будівництво павільйонів торговельного призначення.		+	
Політичні	Нестабільність законодавчої бази.			+
Спеціалізовані підприємства				
Соціальні	Низька купівельна спроможність основної маси населення обмежує споживання, а і відповідно прибутки підприємства.			+

Фінансово-економічні	1. Зростання конкуренції. 2. Завищені процентні ставки банківського кредитування.			+
Виробничо-технологічні	Необхідність модернізації основних засобів, підтримання будівлі у відповідному технічному стані.		+	
Політичні	Зміна податкового законодавства.			+

На думку авторів, ця ситуація потребує деякого уточнення з метою визначення характеру впливу кожного чинника окремо, а також їхньої сукупності, що і викликає необхідність їхньої класифікації за різними ознаками (рис.1).

Рис. 1. Класифікація чинників, що визначають фінансову стійкість торговельних підприємств

Відповідно, до зовнішніх чинників варто віднести такі:

1. Економічні: тенденції розвитку національної економіки; рівень доходів і заощаджень населення; державне регулювання та підтримка підприємництва; платоспроможний попит населення; політична стабільність та напрями внутрішньої політики держави; економічне зростання як в межах всієї країни, так і регіонів та галузей; стан ринку капіталів; доступність фінансових ресурсів і рівень відсоткових та облікових ставок за кредитами.

2. Ринкові: тенденції зміни рівня інфляції та масштаби інфляційних процесів; реклама; інформаційне забезпечення; міжнародна та внутрішня конкуренція; конкурентні переваги

товарів, що реалізуються; зміни ринкової орієнтації покупців; кон'юнктура внутрішнього та світового ринків; державна політика регулювання цін.

3. Соціальні: зміна політичної ситуації в країні та за кордоном; спрямованість внутрішньої політики держави; якість та рівень життя населення; рівень культури споживання продукції; розмір та структура населення; демографічна ситуація; рівень кваліфікації спеціалістів.

4. Правові: наявність законів, що регулюють підприємницьку діяльність; досконалість податкового законодавства, методів обліку, форм звітності; розвиток спільної діяльності із залученням іноземного капіталу; забезпечення збереження прав на власність і дотримання договірних зобов'язань; захист прав споживачів.

5. Екологічні: наявність матеріальних ресурсів; кліматичні умови; стан навколишнього середовища; доступність ресурсів.

6. Організаційні: розміщення підприємств на території країни; організація транспортних зв'язків; спеціалізація; кооперація.

Як свідчать дані таблиці 1, до найбільш вагомих чинників зовнішнього середовища, які здійснюють значний вплив на фінансову стійкість, підприємства торгівлі м. Києва віднесли такі:

Низьку платоспроможність населення, що зумовлено, перш за все, і загальною економічною ситуацією в Україні. Як результат, підприємства торгівлі, вклавши значні кошти (зазвичай, позикові) в придбання запасів тих чи інших видів товарів, не змогли їх реалізувати, що призвело до зменшення суми їхнього прибутку, дефіциту власних оборотних коштів та, як наслідок, збільшення потреби у додатковому залученні позикового капіталу з метою подальшого фінансування своєї діяльності, що, безперечно, і вплинуло негативним чином на їхню фінансову стійкість та посилило залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Низький попит на товари народного споживання був зумовлений, з одного боку, низьким рівнем життя населення та їхньої заробітної плати, а з іншого – постійним збільшенням цін на товари як повсякденного попиту, так і на товари довготривалого користування. Як результат, більшість підприємств торгівлі м. Києва вимушені були орієнтуватися лише на певні категорії платоспроможного населення, розширювати профіль своєї діяльності або ж перепрофільовуватися на реалізацію виключно товарів повсякденного попиту, що не могло не вплинути і на їхню фінансову стійкість.

Нестабільність курсів іноземних валют призводила до підвищення цін на товари народного споживання, оскільки більшість з них імпортувалася, а це, своєю чергою, зменшувало і так невисокий попит на ці товари серед населення. Крім цього, якщо торговельні підприємства для придбання товарів залучали банківські кредити в іноземній валюті, то при зміні курсів валют вони втрачали частину власних коштів з метою розрахунку за зобов'язаннями, що негативно позначилося і на їхній фінансовій стійкості.

Досить високі ставки відсотків за користування кредитами.

Нестабільність та негнучкість податкової системи. Цей чинник був виділений всіма досліджуваними підприємствами роздрібною торгівлі м. Києва як гальмівний та такий, що стримує їхній розвиток, і, як наслідок, призводить до погіршення стану фінансової стійкості.

Зростання конкуренції в торгівлі останнім часом досить істотне. Оскільки, по-перше, на противагу наявним підприємствам стаціонарної торгівлі активно з'являються ринки з продажу товарів як продовольчих, так і промислових товарів, хаотичні ринки та пересувна торгівля (лотки). По-друге, суттєву конкуренцію складають і торговельні мережі, які активно створюються не лише в м. Києві, але й по всій Україні. Вони орієнтовані на одночасне забезпечення покупців усіма необхідними товарами побутового призначення та мають набагато ширший асортимент товарів і, нерідко, культуру обслуговування. По-третє, майже всі підприємства торгівлі реалізують однотипні товари, тому між ними виникає, як правило, цінова конкуренція, хоча не завжди торговельне підприємство може з метою збільшення обсягів продажу товарів зменшити ціну до рівня конкурентів, що обумовлюється складом та структурою його поточних витрат.

Безперечно, оцінка зовнішніх чинників є дуже важливою, але все ж зазначимо, що саме внутрішні фактори залежать від організації роботи самого торговельного підприємства і їхній негативний вплив може бути мінімізований значно швидше і простіше, ніж зовнішніх. Основні внутрішні чинники:

Економічні: структура товарів, що реалізуються, та їхня частка в загальному платоспроможному попиті; розмір та структура витрат, їхня динаміка в порівнянні з доходами; якість товарів, що реалізуються; відповідність допустимому рівню ризику в господарських операціях та наявність ризикового капіталу; ефективність маркетингової роботи; ефективність господарських і фінансових операцій; рівень і динаміка рентабельності

діяльності; темпи нарощення обороту підприємства та стабільність динаміки обороту.

Фінансові: розмір сплаченого статутного капіталу; стан майна та фінансових ресурсів, їх склад та структура; частка власного та позикового капіталу в загальній його сумі; частка коротко- та довгострокового позикового капіталу в загальній сумі позикового капіталу; частка грошових коштів та поточних фінансових інвестицій в загальній сумі оборотних активів; швидкість руху дебіторської та кредиторської заборгованості; збалансованість у часі потоків надходження та платежів грошових коштів.

Матеріально-технічні чинники: заміна морально і фізично застарілого обладнання; ремонт діючого обладнання; модернізація та автоматизація процесу реалізації; створення і впровадження нових технологій; рівень механізації та комп'ютеризації процесу реалізації товарів.

Соціально-економічні фактори пов'язані зі змінами складу працівників, рівнем їхньої кваліфікації; ставлення працівників до власності; умови праці і побуту; моральна і матеріальна зацікавленість працівників.

Організаційні чинники: фактори організації діяльності (матеріально-технічне постачання і збут, ремонтне обслуговування, система контролю якості); праці (раціональний розподіл і кооперація праці, організація і обслуговування робочих місць, вдосконалення системи стимулювання) і управління (формування організаційної структури, залучення висококваліфікованих спеціалістів, вдосконалення стилів і методів управління).

Згідно з проведеним дослідженням торговельні підприємства м. Києва зі всього різноманіття можливих чинників внутрішнього впливу виділили лише кілька: з групи фінансових факторів – недостатність оборотних коштів та з групи матеріально-технічних чинників – застаріле обладнання і необхідність модернізації основних засобів. На наш погляд, на їхню фінансову стійкість впливало більше внутрішніх факторів, які варто розглянути на основі розрахованих показників фінансової стійкості для підприємств торгівлі України в цілому (табл. 2).

Безперечно, для оцінки фінансової стійкості підприємства особливо важливим є врахування його галузевої приналежності, яку необхідно розглядати у двох аспектах: перший витікає із загальної економічної ситуації в Україні і місця внутрішньої роздрібною торгівлі в ній; другий – із специфіки функціо-

нальної діяльності. Діяльність саме торговельного підприємства має два аспекти: для власника підприємства торгівля є засобом отримання прибутку на вкладений в підприємство капітал, а в системі народного господарства торгівля має своєю метою здійснювати передачу товарів від виробника до споживача. Таким чином, для торгівлі необхідні, перш за все, значні капітали, за допомогою яких воно може ефективно здійснювати свою діяльність.

Крім цього, для торгівлі характерний швидкий оборот коштів, виручка від реалізації надходить, як правило, в готівково-грошовій формі. У структурі основних засобів досить значна частка орендованих приміщень і обладнання, тому особлива увага повинна звертатися на правильність укладання договорів оренди, затрати на яку становлять значну частину витрат, які, своєю чергою, впливають на ціну товарів, що реалізуються. У структурі оборотних активів більша частина коштів вкладена в товарні запаси (близько 90%), що за умов неефективного здійснення політики управління ними може призвести до втрати ліквідності активів, платоспроможності та фінансової стійкості торговельного підприємства.

Таблиця 2
*Динаміка часткових показників фінансової стійкості підприємств торгівлі за основними видами торговельної діяльності в Україні за 2005-2007 роки **

№	Показники	Роки		
		2005	2006	2007
Роздрібна торгівля побутовими товарами та їхній ремонт				
1	Показники оцінки структури капіталу			
1.1.	Коефіцієнт фінансової автономії	0,422	0,361	0,341
1.2.	Коефіцієнт покриття боргу	0,730	0,565	0,518
1.3.	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	0,152	0,174	0,208
1.4.	Коефіцієнт структури залученого капіталу	0,131	0,119	0,136
1.5.	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,498	0,437	0,431
1.6.	Коефіцієнт кредиторської заборгованості	0,698	0,626	0,681
1.7.	Коефіцієнт участі запасів у покритті поточних зобов'язань	0,497	0,428	0,471
2	Показники оцінки структури активів			

2.1.	Коефіцієнт необоротних активів	0,495	0,457	0,450
2.2.	Коефіцієнт оборотних активів	0,505	0,543	0,550
2.3.	Коефіцієнт співвідношення оборотних та необоротних активів	1,020	1,189	1,223
2.4.	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами	0,025	-0,019	-0,024
2.5.	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними активами	0,051	-0,044	-0,050
2.6.	Коефіцієнт маневрування власного капіталу	0,029	-0,029	-0,039
2.7.	Коефіцієнт маневрування власних оборотних активів	2,909	-3,683	-3,763
<i>Оптова торгівля і посередництво у торгівлі</i>				
1	Показники оцінки структури капіталу			
1.1.	Коефіцієнт фінансової автономії	0,056	0,082	0,068
1.2.	Коефіцієнт покриття боргу	0,059	0,090	0,072
1.3.	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	0,461	0,411	0,451
1.4.	Коефіцієнт структури залученого капіталу	0,051	0,062	0,060
1.5.	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,104	0,139	0,123
1.6.	Коефіцієнт кредиторської заборгованості	0,672	0,631	0,659
1.7.	Коефіцієнт участі запасів у покритті поточних зобов'язань	0,143	0,135	0,142
2	Показники оцінки структури активів			
2.1.	Коефіцієнт необоротних активів	0,153	0,145	0,159
2.2.	Коефіцієнт оборотних активів	0,847	0,855	0,841
2.3.	Коефіцієнт співвідношення оборотних та необоротних активів	5,519	5,905	5,309
2.4.	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними активами	-0,046	0,003	-0,035
2.5.	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними активами	-0,311	0,021	-0,236
2.6.	Коефіцієнт маневрування власного капіталу	-0,704	0,030	-0,433
2.7.	Коефіцієнт маневрування власних оборотних активів	-0,764	13,447	-1,458

**Розраховано на основі даних Державного комітету статистики України*

Стійкість торговельного підприємства також залежить від складу та структури асортименту товарів, що реалізуються. При цьому необхідно не лише вирішити, що реалізувати, але й яким чином це робити. Адже, згідно з результатами проведеного раніше аналізу, не можна однозначно стверджувати, що саме універсальні чи вузькоспеціалізовані торговельні підприємства є більш фінансово стійкими, оскільки, мабуть, не спеціалізація, а асортимент товарів, їхня ціна та якість, спосіб реалізації та інше більшою мірою визначають попит покупців і забезпечують отримання підприємством прибутку та підтримання фінансової стійкості. Хоча, значення показників фінансової стійкості є все-таки кращими на підприємствах, що реалізують більш широкий асортимент як продовольчих, так і непродовольчих товарів.

Іншим важливим чинником фінансової стійкості підприємств торгівлі є оптимальний склад та структура активів, а також правильний вибір стратегії управління ними. Що стосується підприємств торгівлі України в цілому, то у складі їхніх активів переважали оборотні активи, найбільшу частку в яких займали саме запаси товарів, причому суми як оборотних активів, так і запасів постійно збільшувалися. Звичайно, найбільшою була частка запасів саме підприємств роздрібною торгівлі України, причому лише у роздрібній торгівлі побутовими товарами загальна сума запасів збільшувалася, тоді як у інших видах торговельної діяльності – оптовій торгівлі та торгівлі транспортними засобами ситуація була протилежною.

Хоча, не деяких торговельних підприємствах зменшення суми запасів не призводило до збільшення власного оборотного капіталу, оскільки відбувалося за рахунок передачі їх у дебіторську заборгованість, що, з одного боку, позбавило підприємства важко реалізовуваних товарів, а з іншого – все одно сприяло вилученню коштів з обороту та призвело до їхнього критичного фінансового стану. Тому і управління дебіторською заборгованістю та забезпечення її якості також певним чином впливає на фінансову стійкість торговельного підприємства.

Дуже важливим чинником, що визначає фінансову стійкість торговельного підприємства є склад і структура його фінансових ресурсів. Адже, чим більше у підприємства власних фінансових ресурсів, і, перш за все, прибутку, тим стійкішим є його фінансове положення. При цьому, важливою є не лише загальна сума прибутку, але і її розподіл, особливо та частка, яка спрямовується на подальший розвиток. Зрозуміло, що торговельні підприємства, які мають збитки за результатами

фінансово-господарської діяльності не можуть мати і нормальну фінансову стійкість, про що свідчать результати її аналізу на підприємствах торгівлі України в цілому, адже в середньому 36% з них отримували збитки продовж останніх кількох років. Аналогічною була і ситуація на підприємствах роздрібно́ї торгівлі м. Києва, адже зменшення суми їхнього прибутку майже одночасно призводило і до погіршення стану їхньої фінансової стійкості.

Найбільш істотно впливали на фінансову стійкість підприємств торгівлі України кошти, що додатково мобілізувалися на ринку позикового капіталу. Зрозуміло, що чим більше грошових коштів може залучити підприємство на кредитному ринку, тим вищими є його фінансові можливості, однак збільшується і фінансовий ризик, що визначається тим, чи буде воно спроможним своєчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями перед кредиторами.

Так, критичний фінансовий стан підприємств торгівлі України в цілому був зумовлений, перш за все, збільшенням за весь період дослідження суми позикового капіталу та його частки в загальній сумі капіталу. Причому таке збільшення було зумовлено як ростом поточних, так і довгострокових зобов'язань підприємств торгівлі, в першу чергу, за рахунок збільшення сум кредитів банків. Аналогічним чином динаміка позикового капіталу визначала фінансову стійкість і торговельних підприємств у розрізі основних видів торговельної діяльності.

Крім позикового капіталу, на фінансову стійкість підприємств торгівлі впливає і динаміка власного капіталу. Тут варто зазначити, що по Україні в цілому, незважаючи на збільшення суми власного капіталу, його частка все-таки зменшилася та у його складі досить значною залишалася частка непокритого збитку, а це і призвело до погіршення фінансової стійкості. Тоді як на підприємствах роздрібно́ї торгівлі м. Києва ситуація була протилежною – на більшості з них відбувалося збільшення і суми, і частки власного капіталу, що дозволило забезпечити їм нормальну фінансову стійкість.

За напрямом впливу на фінансову стійкість торговельного підприємства, чинники можуть бути позитивними, тобто тими, що сприяють підвищенню або підтриманню на необхідному рівні фінансової стійкості, та негативними, тобто тими, що призводять до погіршення фінансової стійкості підприємства.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження було виявлено чинники, що негативно впливали на фінан-

сову стійкість торговельних підприємств м. Києва впродовж останніх років:

1. Незадовільна структура активів, в першу чергу оборотних. Тенденція щодо збільшення в їх складі важко реалізовуваних активів (сумнівної дебіторської заборгованості, запасів товарно-матеріальних цінностей з тривалим періодом обороту) призвела до неспроможності відповідати за своїми зобов'язаннями та втрати фінансової стійкості.

2. Нераціональна структура джерел фінансування, а саме перевищення частки позикового капіталу призвела до втрати фінансової стійкості.

3. Негативно вплинуло на фінансову стійкість і уповільнення оборотності активів підприємства за рахунок надмірного накопичення товарних запасів та погіршення стану розрахунків з покупцями.

4. Збиткова діяльність значної частини підприємств торгівлі України і м. Києва призвела до того, що вони знаходилися у критичному фінансовому стані.

За тривалістю дії чинники, що впливали на фінансову стійкість підприємства є постійними. Залежно від можливості регулювання підприємством чи скорочення негативного впливу тих чи інших чинників, вони є регульовані. Проведена систематизація та виявлення впливу означених чинників в подальшому може забезпечити більш ефективне управління фінансовою стійкістю підприємств торгівлі. Крім цього, на основі цих досліджень надалі передбачається розробити комплексну багатofакторну модель управління фінансовою стійкістю торговельного підприємства.

Література

1. Абрютина М. С., Грачев А. В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. – М.: Экономика, 1998. – 356 с.
2. Бланк И. А. Финансовая стабилизация предприятия. – К.: МП "ИНТЕМ" ЛТД, 2005. – 465 с.
3. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 238 с.
4. www.ukrstat.gov.ua
5. www.smida.gov.ua
6. www.istock.com.ua